

การศึกษาและการจัดทำแผนการสร้างฝายมีชีวิต ด้วยกระบวนการมีส่วนร่วม ของภาคประชาสังคม

The study and planning to build the living weir with the process of
participation civil society

เทวิน สมยาเย็น¹, บุญเลิศ วงศ์โพธิ์², วินัย วีระวัฒนานนท์³ และ ธัชชนพัฒน์ ปานพรหม⁴

Tawin Somyayen¹, Bunlert Wongpho², Vinai Veeravatnanond³ and Thasanapat Panprom⁴

หลักสูตรปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาสิ่งแวดล้อมศึกษา คณะสหเวชศาสตร์ มหาวิทยาลัยปทุมธานี

Environmental Education Program, Pathumthani University, Thailand

Corresponding Author, E-mail: ¹tawins@outlook.com

Received November 11, 2022; Revised December 26, 2022; Accepted February 20, 2023

บทคัดย่อ

การวิจัยในครั้งนี้มีวัตถุประสงค์ 1) เพื่อศึกษาสภาพพื้นที่ที่เหมาะสมในการสร้างฝายมีชีวิตโดยกระบวนการมีส่วนร่วมของภาคประชาสังคม 2) เพื่อจัดทำแผนการสร้างฝายมีชีวิตโดยกระบวนการมีส่วนร่วมของภาคประชาสังคม รูปแบบการวิจัยเป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ พื้นที่วิจัย คือชุมชนบ้านหัวโกรก หมู่ที่ 7 ตำบลพญาเย็น อำเภอปากช่อง จังหวัดนครราชสีมา กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัย ประกอบด้วยผู้ทรงคุณวุฒิและภาคประชาสังคมที่ให้ข้อมูลการสัมภาษณ์เชิงลึก จำนวน 13 คน ใช้วิธีการคัดเลือกแบบเจาะจง เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยมี 2 ชนิด คือ 1) แบบสำรวจข้อมูล 2) แบบสัมภาษณ์เชิงลึก การวิเคราะห์ข้อมูลใช้การวิเคราะห์เนื้อหาแล้วเขียนบรรยายเชิงพรรณนา

1. ผลการวิจัยตามวัตถุประสงค์ข้อที่ 1 พบว่า พื้นที่บริเวณชุมชนบ้านหัวโกรก หมู่ที่ 7 ตำบลพญาเย็น อำเภอปากช่อง จังหวัดนครราชสีมา โดยมีปัจจัยที่เหมาะสมต่อการสร้างฝายมีชีวิตประกอบด้วยปัจจัยด้านสิ่งแวดล้อม มีคลองหัวโกรกที่เคยมีน้ำไหลตลอดทั้งปี และปัจจัยด้านสังคม พื้นที่ทางทิศใต้ของคลองหัวโกรก ติดกับศูนย์ปฏิบัติการพิบัติธรรมชาติทางอากาศ ซึ่งเป็นองค์กรทางศาสนา ที่มีภาคประชาสังคมที่มีศักยภาพสามารถเป็นแกนหลักในการสร้างพลังขับเคลื่อนและการประสานความร่วมมือจากประชาชนในชุมชนและภาคประชาสังคมได้เป็นอย่างดี

2. ผลการวิจัยตามวัตถุประสงค์ข้อที่ 2 พบว่า การจัดทำแผนการสร้างและพัฒนาฝายมีชีวิตโดยกระบวนการมีส่วนร่วมของภาคประชาสังคม แบ่งการดำเนินงานเป็น 3 ระยะ คือ การทำเวทีประชาเข้าใจ

เป็นการจัดประชุมโดยกระบวนการมีส่วนร่วม การใช้พลังจิตอาสา เป็นการรวมลงมือปฏิบัติตามแผนงานโครงการที่กำหนดไว้ ชุมชนและภาคประชาสังคมเกิดจิตสำนึกในการช่วยเหลือสังคม ทำให้ชุมชนมองเห็นคุณค่าความสำคัญของการมีทรัพยากรน้ำ และการร่วมสร้างกติกาการใช้ประโยชน์จากฝายมีชีวิต เพื่อกำกับดูแลการใช้ประโยชน์ การบำรุงรักษาและการพัฒนาให้เกิดประโยชน์ต่อสังคมส่วนรวม ข้อค้นพบจากการวิจัยนี้ ได้รูปแบบการบริหารจัดการน้ำร่วมกันของชุมชน เพื่อการอุปโภค บริโภค การเกษตร การฟื้นฟูระบบนิเวศ และเป็นแหล่งเรียนรู้ของชุมชน

คำสำคัญ: ฝายมีชีวิต; กระบวนการมีส่วนร่วม; ภาคประชาสังคม

Abstract

This purpose of this research were: 1) to study the appropriate area conditions for constructing living weir by the process of participation of civil society 2) To prepare a plan to build a living weir by the process of participation of civil society. This research is a qualitative research. The sample group used in the research consisted of experts and civil society. who provides in-depth interview information total of 13 people with a specific method data were collected using observational forms and interviews. qualitative data analysis by systematically categorizing data components and describing their connections.

The research findings were summarized as follows :1) The area around Ban Hua Krok Community, Village No. 7, Phayayen Sub-district, Pak Chong District, Nakhon Ratchasima Province There are physical, biological and social factors. are suitable for building a living weir. The appropriate factors include environmental factors There is a Khlong Hua Krok that used to have water all year round and social factors area south of Khlong Hua Krok adjacent to Mahachula Asom Meditation Center which is a religious organization the civil society sector has the potential to be the core of driving force and coordination from people in the community and civil society as well. 2) Preparation of plans for building and developing weirs by the process of participation of civil society. The operation is divided into 3 phases, include making a public understanding platform using the power of volunteers and creation of the rules of utilization of the living weir. The findings from this research are; This is the common water management model for consumption agriculture of the people in the community ecosystem restoration and learning resources.

Keywords: The Living Weir; Participation; Civil Society

บทนำ

น้ำเป็นทรัพยากรธรรมชาติที่มีความสำคัญต่อการดำรงชีวิต ทั้ง มนุษย์ พืช และสัตว์ รวมทั้งความสำคัญในเชิงนิเวศวิทยาที่ช่วยรักษาความสมดุลของระบบนิเวศต่าง ๆ ถึงแม้ว่าน้ำจะเป็นทรัพยากรธรรมชาติที่ไร้แล้วไม่หมดสิ้น (non-exhaustible natural resources) ที่มีการหมุนเวียนอย่างไม่มีจุดเริ่มต้นและจุดสิ้นสุดหรือเรียกว่า “วัฏจักรน้ำ” ที่ทำให้สิ่งมีชีวิตได้มีน้ำใช้ในการดำรงชีวิตอยู่อย่างสม่ำเสมอ แต่ในปัจจุบันได้เกิดความแปรปรวนของสภาพอากาศ (Climate variability) ส่งผลให้เกิดภาวะวิกฤติปัญหาน้ำทั้งภาวะฝนแล้ง น้ำท่วมและปัญหาคุณภาพน้ำซึ่งมีสาเหตุมาจากปัญหาสิ่งแวดล้อมในภาพรวม ได้แก่ การพัฒนาประเทศในด้านต่าง ๆ การเพิ่มขึ้นของจำนวนประชากร ความแปรปรวนของฝน ทั้งเชิงปริมาณและเชิงพื้นที่ การตัดไม้ทำลายป่า ขาดการส่งเสริมการพัฒนาแหล่งน้ำขนาดเล็กระดับชุมชน และการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติอย่างบูรณาการทั้ง ทรัพยากรดิน น้ำ และป่าไม้ เป็นต้น ซึ่งภาวะวิกฤติปัญหาน้ำดังกล่าวได้ส่งผลกระทบต่อ การดำรงชีวิต การประกอบอาชีพ และระบบนิเวศในระยะยาว โดยมีรายงานจากองค์การสหประชาชาติระบุว่า ในภาคพื้นเอเชีย-แปซิฟิก (Asia-Pacific) กำลังเผชิญกับความเสี่ยงที่จะเกิดการพิพาทขัดแย้งกันในเรื่องน้ำและการขาดแหล่งน้ำเพื่อการอุปโภค บริโภค โดยเฉพาะผลกระทบกับประเทศที่ยากจนมากที่สุด (Voice of America, 2020) จากข้อมูลศูนย์ประมวลวิเคราะห์สถานการณ์น้ำ กรมชลประทาน สรุปได้ว่า ปริมาณฝนตกเฉลี่ยทั่วประเทศในช่วงทศวรรษที่ผ่านมา (พ.ศ. 2555-2564) ประมาณ 1,497.84 มิลลิเมตร คิดเป็นปริมาณน้ำฝนเฉลี่ยประมาณ 750,000 ล้านลูกบาศก์เมตร มีปริมาณน้ำท่าเฉลี่ยรวมปีละประมาณ 205,437 ล้านลูกบาศก์ แต่ศักยภาพของโครงสร้างพื้นฐานหลักของประเทศสามารถกักเก็บน้ำได้ประมาณ 75,154 ล้านลูกบาศก์เมตร หรือคิดเป็นร้อยละ 36.58 ของปริมาณน้ำท่าทั้งหมดแต่ปริมาณน้ำที่ไหลลงโครงสร้างพื้นฐานหลักดังกล่าวและสามารถใช้งานได้จริงเฉลี่ยต่อปีเพียง 42,000 ล้านลูกบาศก์เมตร ซึ่งในความเป็นจริงแล้วประเทศไทยมีความต้องการใช้น้ำในภาพรวมอยู่ที่ประมาณปีละ 151,750 ล้านลูกบาศก์เมตร ในขณะที่ด้วยกันภาครัฐได้ให้ความสำคัญต่อปัญหาวิกฤติทรัพยากรน้ำ โดยจัดทำยุทธศาสตร์ชาติ 20 ปี (พ.ศ.2560-2579) เพื่อเป็นกรอบในการบริหารจัดการน้ำให้กับหน่วยงานที่รับผิดชอบไปดำเนินการให้บรรลุเป้าหมาย ในส่วนของกรมชลประทานได้จัดทำยุทธศาสตร์ชลประทานระยะ 20 ปี (พ.ศ.2560-2579) การจัดตั้งสำนักงานทรัพยากรน้ำแห่งชาติ (สทนช.) เป็นต้น แต่เนื่องจากหน่วยงานราชการที่บังคับใช้กฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำมีหลายหน่วยงานขาดเอกภาพเกิดความซับซ้อนในการนำไปปฏิบัติและขาดการมีส่วนร่วมของประชาชนทำให้ประชาชนขาดความรู้ความตระหนักในการใช้ทรัพยากรน้ำอย่างรู้คุณค่าส่งผลให้การบริหารจัดการน้ำขาดประสิทธิภาพและขาดความยั่งยืน (Royal Irrigation Department, 2020)

ดังนั้น ผู้วิจัยจึงได้ดำเนินการศึกษาปัญหาการขาดแคลนน้ำของชุมชน โดยดำเนินการสำรวจสภาพพื้นที่ร่วมกับภาคประชาสังคมในชุมชนบ้านหัวโกรก หมู่ที่ 7 ตำบลพญาเย็น อำเภอปากช่อง จังหวัดนครราชสีมา ซึ่งมีลักษณะพื้นที่ทางกายภาพและชีวภาพ เป็นพื้นที่ป่าต้นน้ำที่สร้างความอุดมสมบูรณ์ให้กับพืชพันธุ์ไม้รวมทั้งการใช้ประโยชน์ของประชาชนในการอุปโภค บริโภค การเกษตร การท่องเที่ยวและนันทนาการมาอย่างยาวนาน แต่เนื่องจากการเปลี่ยนแปลงของสภาพภูมิอากาศและการเปลี่ยนแปลงการใช้ประโยชน์ในที่ดินในเชิงพาณิชย์ มีการก่อสร้างอาคาร ที่พักอาศัย หมู่บ้านจัดสรร ถนน ทางรถไฟ สิ่งสาธารณูปโภคอื่นๆ จึงทำให้สภาพพื้นที่ดังกล่าวประสบกับความเดือดร้อนจากการขาดแคลนน้ำในการอุปโภค บริโภค และทำการเกษตร ผู้วิจัยจึงได้นำแนวคิดกระบวนการสิ่งแวดล้อมศึกษามาเป็นทฤษฎีกำหนดการดำเนินการวิจัย โดยมุ่งเน้นเป้าหมายของสิ่งแวดล้อมศึกษาไปที่การพัฒนาคนในชุมชนให้เกิดความรู้ ความตระหนัก และการลงมือกระทำ เพื่อแก้ไขปัญหาสิ่งแวดล้อมที่ดำรงอยู่ให้มีสภาพที่ดีขึ้น การแก้ไขปัญหาการขาดแคลนน้ำที่ชุมชนกำลังเผชิญอยู่ โดยการศึกษาและจัดทำแผนการสร้างและพัฒนาฝ่ายมีชีวิตด้วยกระบวนการมีส่วนร่วมของภาคประชาสังคม เพื่อพัฒนาศักยภาพของคนในชุมชนให้สามารถบริหารจัดการน้ำสำหรับใช้ในชุมชนรวมทั้งการรักษาฟื้นฟูระบบนิเวศเพื่อให้ชุมชนสามารถพึ่งตนเองได้อย่างยั่งยืน

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาสภาพพื้นที่ที่เหมาะสมในการสร้างฝ่ายมีชีวิตเพื่อการบริหารจัดการน้ำของชุมชน โดยกระบวนการมีส่วนร่วมของภาคประชาสังคม
2. เพื่อจัดทำแผนการสร้างฝ่ายมีชีวิตโดยกระบวนการมีส่วนร่วมของภาคประชาสังคม

การทบทวนวรรณกรรม

การวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ศึกษาทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง ดังนี้

ทฤษฎีการมีส่วนร่วม ซึ่งอดิน รพีพัฒน์ ได้กล่าวถึงความสำคัญไว้ 5 ทฤษฎี (Roopngam, 2002) ประกอบด้วย 1) ทฤษฎีการเกลี้ยกล่อมมวลชน หมายถึง การใช้คำพูด หรือการเขียน เพื่อมุ่งให้เกิดความเชื่อถือและการกระทำ ซึ่งการเกลี้ยกล่อมมีประโยชน์ในการแก้ไขปัญหาความขัดแย้งในการปฏิบัติงานและถ้าจะให้เกิดผลดีผู้เกลี้ยกล่อมจะต้องมีศิลปะในการสร้างความสนใจในเรื่องที่จะเกลี้ยกล่อม และในเรื่องลำดับชั้นความต้องการตามหลักทฤษฎีของมาสโลว์ 2) ทฤษฎีการระดมสร้างขวัญกำลังใจของคนในชาติ การจะสร้างขวัญและกำลังใจให้ดีต้องพยายามสร้างทัศนคติที่ดีต่อผู้ร่วมงาน เช่น การไม่เอาไรต์เอาเปรียบ การให้ข้อเท็จจริงเกี่ยวกับงาน การเปิดโอกาสให้แสดงความคิดเห็น เป็นต้น 3) ทฤษฎีสร้างความรู้สึกลับ

ชาตินิยม หมายถึง ความรู้สึกเป็นตัวของตัวเองที่จะอุทิศหรือเน้นค่านิยมเรื่องผลประโยชน์ส่วนรวมของชาติ มีความพอใจในชาติของตัวเอง พอใจเกียรติภูมิ และความจงรักภักดี ผูกพันต่อท้องถิ่น 4) ทฤษฎีการสร้างผู้นำ การสร้างผู้นำช่วยจูงใจให้ประชาชนทำงานด้วยความเต็มใจเพื่อบรรลุเป้าหมายหรือวัตถุประสงค์ร่วมกัน ทั้งนี้เพราะผู้นำเป็นปัจจัยสำคัญของการรวมกลุ่มคน จูงใจไปยังเป้าหมายให้สำเร็จ และ 5) ทฤษฎีการใช้วิธีและระบบทางการบริหาร การใช้ระบบบริหารในการระดมความร่วมมือเป็นวิธีหนึ่งที่ย่างเพราะใช้กฎหมาย ระเบียบ แบบแผน เป็นเครื่องมือในการดำเนินการ

แนวพระราชดำริในการจัดการทรัพยากรน้ำ ของพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร ที่ทรงมุ่งมั่นที่จะพระราชทานความช่วยเหลือแก่ราษฎร ด้วยโครงการพัฒนาแหล่งน้ำในรูปแบบต่าง ๆ ได้ทรงทอดพระเนตรและวิเคราะห์ สภาพปัญหาแหล่งน้ำด้วยพระองค์เอง โดยให้ชุมชนสามารถพึ่งตนเองได้ คิดแก้ปัญหาอย่างเป็นระบบและมีความเชื่อมโยง การใช้หลักธรรมชาติช่วยธรรมชาติ ทุกอย่างมีค่ามีประโยชน์ เหมาะสมกับพื้นที่และมีความยั่งยืน (Foundation, 2014)

แนวคิดเกี่ยวกับกระบวนการฝายมีชีวิต ซึ่งหมายถึงวิธีการที่ประชาชนชาวบ้านและนักวิชาการท้องถิ่นได้ร่วมกันประยุกต์วิธีการเก็บกักน้ำและบริหารจัดการน้ำให้เหมาะสมกับบริบทของชุมชนที่เกี่ยวเนื่องต่อระบบนิเวศและวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของชุมชนให้สามารถสร้างและพัฒนาแหล่งน้ำ รวมทั้งการบำรุงรักษา การใช้ประโยชน์ร่วมกันอย่างยั่งยืน กระบวนการสร้างฝายมีชีวิตมีความสัมพันธ์กับบริบทของชุมชนท้องถิ่นนั้นๆ ได้แก่ การมีส่วนร่วม การใช้วัสดุจากธรรมชาติที่มีอยู่ในชุมชนท้องถิ่น การฟื้นฟูและการสร้างความหลากหลายของระบบนิเวศ การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมรวมทั้งการพัฒนาศักยภาพพื้นที่ทำการเกษตรทั้งทางตรงและทางอ้อม (Kongkew, 2018)

แนวคิดเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมศึกษา ซึ่งเป็นกระบวนการเรียนรู้เกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ โดยการสร้างความรู้ ความเข้าใจ เจตคติ ความตระหนัก ความรับผิดชอบ และแนวทางการปฏิบัติที่เหมาะสมต่อสิ่งแวดล้อม ให้กับประชาชนในสังคมหรือการปฏิบัติตนที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม เพื่อที่จะรักษาหรือพัฒนาคุณภาพสิ่งแวดล้อม คุณภาพชีวิตของมนุษย์โดยส่วนรวม (Veeravatnanond, 2018)

แนวคิดเกี่ยวกับความรู้ ของ Bloom (Sawatdee, 1999) ที่ได้เสนอแนวคิดเกี่ยวกับการรับรู้ (Cognitive domain) ประกอบด้วย ความรู้ (Knowledge) ความเข้าใจหรือความคิดรวบยอด (Comprehension) การนำไปปรับใช้ (Application) การวิเคราะห์ (Analysis) การสังเคราะห์ (Synthesis) การประเมินผล (Evaluation)

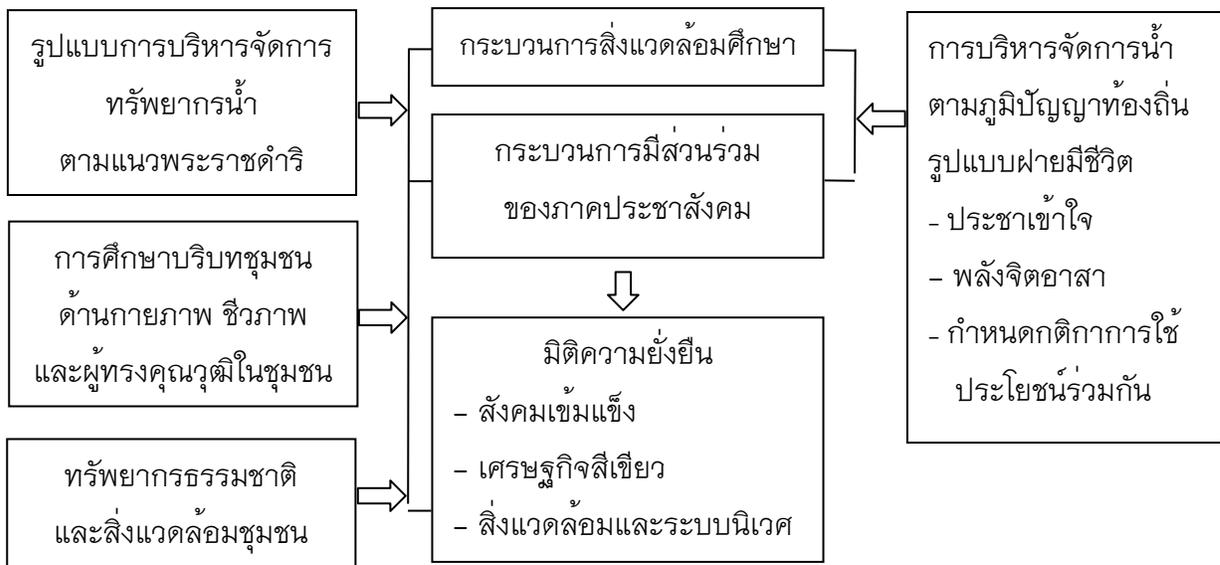
นอกจากนี้ยังได้ศึกษาแนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับความตระหนักที่ Bloom, 1971 (U-thaisang, 2016) กล่าวว่า การตระหนักมักเกิดจากสิ่งเร้าที่ทำให้เกิดการรับรู้ ความรู้สึก ซึ่งมีลักษณะเกือบคล้ายๆ ความรู้ ซึ่งการตระหนักไม่จำเพาะสิ่งใดสิ่งหนึ่ง มักจะเกิดขึ้นตอนที่สิ่งเร้าเข้ามากระตุ้นทำให้เกิดความตระหนัก ซึ่งทั้งความรู้และความตระหนักมีความจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องนำมาปรับใช้กับชุมชนเพื่อให้ชุมชน

ได้คำนึงถึงความสำคัญของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมทั้งการใช้ประโยชน์และการอนุรักษ์เพื่อให้มนุษย์กับสิ่งแวดล้อมอยู่ร่วมกันได้อย่างสมดุลและยั่งยืน

โดยสรุป การบริหารจัดการทรัพยากรน้ำโดยกระบวนการฝายมีชีวิต จำเป็นต้องใช้แนวคิดกระบวนการสิ่งแวดล้อมศึกษาเพื่อสร้างความรู้ความตระหนักแก่ชุมชนและภาคประชาสังคมต่อปัญหาวิกฤติน้ำและสิ่งแวดล้อมที่ชุมชนประสบอยู่ กระบวนการฝายมีชีวิตทำให้เกิดกระบวนการมีส่วนร่วมในการพัฒนาแหล่งน้ำตามกรอบแนวคิดการวิจัย ดังนี้

กรอบแนวคิดการวิจัย

งานวิจัยนี้ เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ ผู้วิจัยกำหนดกรอบแนวคิดการวิจัยตามแนวคิดการบริหารจัดการน้ำตามแนวพระราชดำริ แนวคิดสิ่งแวดล้อมศึกษา แนวคิดภูมิปัญญาท้องถิ่น และทฤษฎีการมีส่วนร่วมของภาคประชาสังคม โดยมีรายละเอียดดังนี้

ภาพที่ 1 กรอบแนวคิดการวิจัย

ระเบียบวิธีการวิจัย

งานวิจัยนี้เป็นงานวิจัยเชิงคุณภาพ พื้นที่วิจัยคือ ชุมชนบ้านหัวโกรก หมู่ที่ 7 ตำบลพญาเย็น อำเภอปากช่อง จังหวัดนครราชสีมา โดยมีการแบ่งขั้นตอนการวิจัยออกเป็น 5 ขั้นตอน ดังนี้

ขั้นตอนที่ 1 การศึกษาสภาพพื้นที่ที่เหมาะสมในการสร้างฝายมีชีวิต

โดยผู้วิจัยได้ดำเนินการสำรวจร่วมกับผู้นำชุมชนและตัวแทนของภาคประชาสังคมที่อาสาสมัครมาเข้าร่วมวิจัย จำนวน 10 คน โดยใช้แบบสำรวจข้อมูลปฐมภูมิจากพื้นที่ ประกอบด้วยข้อมูลสภาพพื้นที่ด้าน

กายภาพชีวภาพของชุมชน ข้อมูลปริมาณน้ำฝน ข้อมูลการใช้น้ำในการอุปโภคบริโภคและการเกษตรของชุมชนและข้อมูลสภาพสังคมและวิถีชีวิต

ขั้นตอนที่ 2 การสัมภาษณ์บุคคลผู้ให้ข้อมูลสำคัญ(Key informant)

ผู้วิจัยได้กำหนดกลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการสัมภาษณ์เชิงลึกตามประเด็นที่ประกอบด้วยประวัติความเป็นมาของชุมชน วิถีชีวิตชุมชนดั้งเดิม สภาพแวดล้อมทางธรรมชาติและระบบนิเวศ การจัดการน้ำในอดีต ปัญหาการขาดแคลนน้ำและการเปลี่ยนแปลงของสภาพแวดล้อม ความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับการจัดการน้ำและทางออกในการแก้ไขปัญหา น้ำ จำนวน 13 คน ประกอบด้วย ตัวแทนจากสำนักสงฆ์/สำนักปฏิบัติธรรม จำนวน 2 รูป ตัวแทนจากองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น จำนวน 4 คน ตัวแทนจากผู้นำชุมชน จำนวน 2 คน ตัวแทนจากหน่วยราชการ จำนวน 3 คน ตัวแทนจากปราชญ์ชาวบ้าน จำนวน 1 คน และตัวแทนจากผู้ประกอบการ จำนวน 1 คน

ขั้นตอนที่ 3 การจัดประชุมประชาคมหรือเวทีประชาเข้าใจ

ผู้วิจัยได้ดำเนินการจัดประชุมประชาคมหรือเวทีประชาเข้าใจโดยกระบวนการมีส่วนร่วมกับกลุ่มเป้าหมายในชุมชนซึ่งประกอบด้วยพระสงฆ์ ผู้นำชุมชน หน่วยงานภาครัฐ ภาคเอกชน และภาคประชาสังคม จำนวน 80 คน เพื่อแลกเปลี่ยนเรียนรู้ประเด็นการบริหารจัดการน้ำโดยกระบวนการฝ่ายมีชีวิตในการแก้ปัญหาการขาดแคลนน้ำของชุมชน เมื่อกลุ่มเป้าหมายเกิดความรู้ ความเข้าใจ ความตระหนัก และเห็นคุณค่าความสำคัญของทรัพยากรน้ำ และมีมติเลือกรูปแบบการบริหารจัดการน้ำของตนด้วยการสร้างฝ่ายมีชีวิตจากนั้นมีการกำหนดเป้าหมาย วิธีดำเนินการ ผู้รับผิดชอบ งบประมาณ วัสดุอุปกรณ์การประสานงาน และแรงงาน เป็นต้น

ขั้นตอนที่ 4 การจัดทำแผนการสร้างฝ่ายมีชีวิตโดยกระบวนการมีส่วนร่วมของภาคประชาสังคม

ผู้วิจัยได้ทำการจัดประชุมเพื่อจัดทำแผนการสร้างฝ่ายมีชีวิตโดยกระบวนการมีส่วนร่วมของภาคประชาสังคมซึ่งมีกลุ่มเป้าหมายประกอบด้วยพระสงฆ์ ผู้นำชุมชน หน่วยงานภาครัฐ ภาคเอกชน และภาคประชาสังคม จำนวนทั้งสิ้น 30 คน เพื่อกำหนดกิจกรรมการสร้างฝ่ายมีชีวิตตั้งแต่เริ่มสร้างจนแล้วเสร็จ (เมษายน ถึงสิงหาคม พ.ศ. 2563)

ขั้นตอนที่ 5 การดำเนินโครงการสร้างฝ่ายมีชีวิตโดยกระบวนการมีส่วนร่วมของภาคประชาสังคม

ผู้วิจัยได้ดำเนินโครงการสร้างฝ่ายมีชีวิตโดยกระบวนการมีส่วนร่วมของภาคประชาสังคม ตามแผนที่กำหนดไว้โดยกลุ่มเป้าหมายประกอบด้วยพลังจิตอาสา จากชุมชน และหน่วยงานต่าง ๆ มีส่วนร่วมในการลงมือปฏิบัติกิจกรรม จำนวนทั้งสิ้น 580 คน ตั้งแต่เดือนเมษายน พ.ศ.2563 ถึง เดือนสิงหาคม พ.ศ. 2563

กลุ่มเป้าหมาย กลุ่มเป้าหมายประกอบด้วยพระสงฆ์ ผู้นำชุมชน ผู้ทรงคุณวุฒิ หน่วยงานภาครัฐ ภาคเอกชน และภาคประชาสังคม

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

ในการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยใช้เครื่องมือในการวิจัยประกอบด้วย แบบสำรวจข้อมูลปฐมภูมิจากพื้นที่แบบสัมภาษณ์เชิงลึก

การพัฒนาและหาคุณภาพเครื่องมือ

ผู้วิจัยได้ดำเนินการตามขั้นตอน ดังนี้

1. ศึกษาเอกสารเกี่ยวกับแนวคิด ทฤษฎีเกี่ยวกับวิธีการสร้างแบบสำรวจข้อมูลปฐมภูมิจากพื้นที่แบบสัมภาษณ์เชิงลึกและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เพื่อนำมาเป็นแนวทางในการเก็บรวบรวมข้อมูล
2. นำแบบสำรวจข้อมูลปฐมภูมิจากพื้นที่ และแบบแผนสัมภาษณ์เชิงลึกที่สร้างขึ้น ปรึกษาอาจารย์ผู้ควบคุมวิทยานิพนธ์ เพื่อดูความเหมาะสมของเนื้อหา มีความครอบคลุมครบถ้วน
3. นำแบบสำรวจข้อมูลปฐมภูมิจากพื้นที่ แบบสัมภาษณ์เชิงลึก เสนอผู้ทรงคุณวุฒิ จำนวน 5 ท่าน เพื่อพิจารณาความถูกต้องความเหมาะสม ความครอบคลุมตามโครงสร้างของเนื้อหา ตลอดจนภาษาที่ใช้ โดยได้ปรับปรุงแก้ไขตามข้อเสนอของผู้ทรงคุณวุฒิ
4. จัดทำแบบสำรวจข้อมูลปฐมภูมิจากพื้นที่ แบบสัมภาษณ์เชิงลึกฉบับสมบูรณ์เพื่อนำไปใช้เก็บรวบรวมข้อมูลจากกลุ่มเป้าหมายต่อไป

วิธีเก็บรวบรวมข้อมูล

ผู้วิจัยได้ทำการเก็บรวบรวมข้อมูลตามขั้นตอนการวิจัยแล้วนำมาสรุปประเด็นในแต่ละขั้นตอนตามเนื้อหาในรูปแบบเชิงพรรณนา

การวิเคราะห์ข้อมูล

ผู้วิจัยได้ทำการวิเคราะห์ข้อมูลการสำรวจพื้นที่ด้านกายภาพชีวภาพและการสัมภาษณ์เชิงลึกจากผู้ทรงคุณวุฒิแล้วนำข้อมูลมาจัดหมวดหมู่และเนื้อหาทำการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงพรรณนา

ผลการวิจัย

การศึกษาและการจัดทำแผนการสร้างและพัฒนาฝายมีชีวิตโดยกระบวนการมีส่วนร่วมของภาคประชาสังคม สรุปผลการวิจัยตามวัตถุประสงค์ ดังนี้

วัตถุประสงค์ที่ 1 ผลการวิจัยพบว่า สภาพพื้นที่ชุมชนบ้านหัวโกรก หมู่ที่ 7 ตำบลพญาเย็น อำเภอปากช่อง จังหวัดนครราชสีมา มีความเหมาะสมในการสร้างฝายมีชีวิต โดยมีปัจจัยที่เหมาะสมประกอบด้วย 1) ปัจจัยด้านสิ่งแวดล้อม ในพื้นที่ชุมชนบ้านหัวโกรก มีคลองหัวโกรกที่เคยมีน้ำไหลตลอดทั้งปี เป็นแหล่งน้ำที่ชุมชนได้ใช้ในการอุปโภคบริโภคและทำการเกษตร แต่ปัจจุบันสภาพของลำคลองมีสภาพตื้นเขินและไม่มีน้ำในช่วงฤดูแล้ง ตลิ่งของฝายคลองหัวโกรกบริเวณที่ได้ทำการสำรวจและกำหนดให้

สร้างฝายมีชีวิต ตีลังกลองมีความสูง 6 เมตร และมีความกว้าง 6 เมตร มีความแข็งแรง ต้นทางของลำคลองที่อยู่สูงขึ้นไปจากจุดที่กำหนด มีแก้มลิงธรรมชาติขนาดเล็ก กักเก็บน้ำจากการซึมซับมาจากป่าต้นน้ำเทือกเขาสิลียงดอ้า ซึ่งอยู่ทางทิศตะวันตกของอำเภอปากช่อง จังหวัดนครราชสีมา 2) ปัจจัยทางด้านสังคม พื้นที่ทางทิศใต้ของคลองหัวโกรก ติดกับศูนย์ปฏิบัติธรรมมหาจุฬาราม เป็นองค์กรทางศาสนา ที่มีภาคประชาสังคมให้ความศรัทธาเลื่อมใส มีญาติธรรมให้การอุปถัมภ์ ผู้นำองค์กร มีพระครูปลัดอุทัย พลเทโว และพระมหาไพโรจน์ กนโก เป็นบุคลากรที่มีศักยภาพสามารถเป็นแกนหลักในการสร้างพลังขับเคลื่อนและการประสานความร่วมมือจากประชาชนในชุมชน และภาคประชาสังคมได้เป็นอย่างดี ประกอบกับผู้นำชุมชน ปราชญ์ชาวบ้าน ภูมิปัญญาท้องถิ่น และภาคประชาสังคม มีความเห็นไปในแนวทางเดียวกัน

วัตถุประสงค์ที่ 2 พบว่า ภาคประชาสังคม ซึ่งมีตัวแทนของหน่วยงานทั้งภายในและภายนอกชุมชน เข้ามามีส่วนร่วมในการแสดงความคิดเห็น ร่วมตัดสินใจ ในการกำหนดแผนการสร้างและพัฒนาฝายมีชีวิต และร่วมดำเนินการตามแผนที่กำหนดไว้ โดยการลงมือปฏิบัติด้วยจิตอาสา ร่วมบริจาคเงิน วัสดุอุปกรณ์ อาหาร ฯลฯ ตามหลักการฝายมีชีวิต ทั้ง 3 ขั้นตอน ประกอบด้วย

ขั้นตอนที่ 1 การทำเวทีประชาเข้าใจ เป็นการจัดประชุมโดยกระบวนการมีส่วนร่วม ประกอบด้วยประชาชนในชุมชน พระสงฆ์ ผู้นำชุมชน ตัวแทนหน่วยงานภาครัฐ ตัวแทนหน่วยงานภาคเอกชน ฯลฯ ศูนย์ปฏิบัติธรรมมหาจุฬาราม ตำบลพญาเย็น อำเภอปากช่อง จังหวัดนครราชสีมา โดยการกำหนดปัญหาการขาดแคลนน้ำสำหรับการบริโภค อุปโภค ภายในชุมชน อันมีสาเหตุมาจากความเปลี่ยนแปลงของสภาพภูมิอากาศและสิ่งแวดล้อม การเปลี่ยนแปลงการใช้ประโยชน์จากที่ดินไปในเชิงพาณิชย์ และการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานจากนโยบายภาครัฐ การจัดทำเวทีประชาเข้าใจ ทำให้ภาคประชาสังคมเกิดความรู้ความเข้าใจต่อการพัฒนาแหล่งน้ำในรูปแบบต่างๆ เช่น การขุดสระกักเก็บน้ำ การทำฝายคอนกรีต การขุดลอกคลอง การทำธนาคารน้ำใต้ดิน และการสร้างฝายมีชีวิต และการประชุมได้ลงมติ ร่วมกันในการเลือกการสร้างฝายมีชีวิต เพราะชุมชนสามารถสร้างกันเองได้ วัสดุที่ใช้ส่วนใหญ่เป็นไม้ไผ่ และทราย ซึ่งมีอยู่ในชุมชน โดยแบ่งบทบาทหน้าที่เพื่อกำหนดความรับผิดชอบในการดำเนินงานตามแผนงานโครงการที่ได้กำหนดไว้

ขั้นตอนที่ 2 การใช้พลังจิตอาสา ในขั้นตอนนี้ เป็นการลงมือปฏิบัติตามแผนงานโครงการที่กำหนดไว้ ชุมชนและภาคประชาสังคมเกิดจิตสำนึกในการช่วยเหลือสังคม หรือการระเบิดจากข้างในการทำให้ชุมชนมองเห็นคุณค่าความสำคัญของการมีทรัพยากรน้ำเป็นสิ่งสำคัญ การสร้างฝายมีชีวิตเพื่อทำการกักเก็บน้ำไว้ใช้ในชุมชน เกิดประโยชน์ต่อส่วนรวม จึงได้เสียสละเวลา แรงงาน เงิน วัสดุอุปกรณ์ที่ใช้ในการก่อสร้าง และอุทิศตนเข้ามามีส่วนร่วมในการสร้างฝายมีชีวิต เป็นจิตอาสาที่หมั่นเวียนเข้ามา ประกอบด้วยกลุ่มจิตอาสาที่เป็นนักเรียน นักศึกษา กลุ่มจิตอาสาจากหน่วยงานภาครัฐ ภาคเอกชน กลุ่มจิตอาสาที่เป็น

พระสงฆ์ และกลุ่มจิตอาสาจากประชาชนในชุมชน จนกระทั่งการดำเนินโครงการสร้างและพัฒนาฝายมีชีวิต แล้วเสร็จ

ขั้นตอนที่ 3 การกำหนดกติกาการใช้ประโยชน์ร่วมกัน กระบวนการมีส่วนร่วมของภาคประชาสังคม ได้ร่วมกันกำหนดกติกาในการใช้ประโยชน์จากฝายมีชีวิต หรือธรรมนูญฝาย โดยการจัดตั้งคณะกรรมการบริหารจัดการฝายมีชีวิต ขึ้นมาจำนวน 1 ชุด เพื่อกำกับดูแลการใช้ประโยชน์ การบำรุงรักษา และการพัฒนาให้เกิดประโยชน์ต่อสังคมส่วนรวม โดยกติกาการใช้ประโยชน์ ได้แก่ 1) การรักษาความสะอาดบริเวณฝายมีชีวิตและตลอดลำคลองหัวโกรก 2) ห้ามจับสัตว์น้ำเพื่อการค้า และในฤดูวางไข่ 3) ร่วมกันซ่อมแซมบำรุงรักษาฝายมีชีวิต ให้มีสภาพที่มั่นคง แข็งแรง 4) การนำน้ำจากฝายมีชีวิตและคลองหัวโกรกไปใช้ประโยชน์ต้องขออนุญาตจากคณะกรรมการ และ 5) ร่วมกันปลูกต้นไม้ตลอดคลองหัวโกรกตามความเหมาะสม

อภิปรายผลการวิจัย

ผลจากการวิจัยวัตถุประสงค์ที่ 1 พบว่า ประเด็นของสภาพพื้นที่ความเหมาะสมของสภาพพื้นที่ใช้ในการสร้างฝายมีชีวิตเพื่อการบริหารจัดการน้ำของชุมชน โดยกระบวนการมีส่วนร่วมของภาคประชาสังคมในพื้นที่บ้านหัวโกรก ตำบลพญาเย็น อำเภอปากช่อง จังหวัดนครราชสีมา พบว่า พื้นที่ที่เรียกว่าคลองหัวโกรกบริเวณที่มีมติกำหนดให้สร้างฝายมีชีวิต เคยมีน้ำไหลตลอดทั้งปี ลำคลอง มีขนาดความกว้างของคลองที่ประมาณ 6 เมตร ตลิ่งคลองมีความแข็งแรง มีความสูงจากกันคลองถึงขอบพื้นดิน 6 เมตร และมีแก้มลิงธรรมชาติอยู่บริเวณต้นน้ำเหนือจุดที่จะสร้างฝายที่สามารถกักเก็บน้ำได้มากพอสมควร วัสดุอุปกรณ์ที่ใช้ทำโครงสร้างฝายส่วนใหญ่เป็นไม้ไผ่หาได้จากในพื้นที่ใกล้เคียง และวัสดุอื่น ๆ เช่น ทราย ก้อนกรวด ทราย เชือก ได้รับการบริจาคจากภาคประชาสังคม ซึ่งสอดคล้องกับ Boonbumrung (2017) ที่ได้ทำการวิจัยเรื่อง การสร้างฝายชะลอน้ำให้เหมาะสมกับสภาพพื้นที่เพื่อการบริหารจัดการน้ำที่มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น พบว่า รูปแบบการสร้างฝายให้เหมาะสมกับพื้นที่คือการสร้างฝายต้นน้ำลำธารแบบท้องถิ่นเบื้องต้น (แบบผสมผสาน) ในตอนบนของพื้นที่ป่าหรือลำห้วยสาขาหรือร่องน้ำขนาดเล็ก สำหรับตอนกลางหรือตอนล่างของพื้นที่ ซึ่งเป็นลำห้วยหลัก ให้สร้างเป็นฝายแบบกึ่งถาวรหรือแบบถาวร จุดที่จะสร้างควรเป็นห้วยที่มีได้มีน้ำไหลตลอดทั้งปี สภาพป่ามีความแห้งแล้งซึ่งจะต้องฟื้นฟูให้เกิดความชุ่มชื้นและอุดมสมบูรณ์ต่อไป นอกจากนี้การสร้างฝายชะลอน้ำที่ถูกต้อง ด้วยการเลือกสภาพพื้นที่ เลือกรูปแบบฝายที่เหมาะสมและใช้องค์ความรู้ที่ถูกต้อง จะไม่ก่อให้เกิดปัญหาด้านต่าง ๆ ทั้งปัญหาที่เกิดขึ้นจากธรรมชาติหรือปัญหาที่เกิดจากปัจจัยอื่น ๆ นอกจากนี้ยังสอดคล้องกับ Pilailar (2010) ที่ได้ทำการทำวิจัย การจัดการฝายต้นน้ำของเกษตรกรหมู่บ้านขุนช่างเคี่ยน ในอุทยานแห่งชาติสุเทพ - ปุย จังหวัดเชียงใหม่ ผลการวิจัย

พบว่า แนวทางที่เหมาะสมในการสร้างฝายต้นน้ำคือ การสร้างฝายต้นน้ำไว้ในพื้นที่ทำการเกษตรของชาวบ้านและควรเป็นแบบถาวร และสร้างอ่างเก็บน้ำไว้ใกล้กับพื้นที่การเกษตรของชาวบ้านเพื่อจะมีน้ำใช้อย่างทั่วถึง

ผลจากการวิจัยวัตถุประสงค์ที่ 2 พบว่า ประเด็นของสภาพชุมชนและสังคม ชุมชนบ้านหัวโกรกมีความตระหนักต่อปัญหาการขาดแคลนน้ำในการอุปโภคบริโภคและน้ำเพื่อการเกษตรมาโดยตลอด การแก้ปัญหาจึงเป็นบทบาทหน้าที่ของผู้นำชุมชน ซึ่งได้แก่ นายกองค์การบริหารส่วนตำบล กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน พระสงฆ์ ผู้ทรงคุณวุฒิ ประชาชนชาวบ้าน และประชาชนในชุมชน ที่มีความพร้อมในการดำเนินงานไปในทิศทางเดียวกัน ประกอบกับภาคประชาสังคมได้เข้ามารับรู้ปัญหาและมีความเห็นสอดคล้องกันในการพัฒนาแหล่งน้ำโดยใช้รูปแบบฝายมีชีวิต ทำให้เกิดการสำรวจพื้นที่เส้นทางน้ำโดยความร่วมมือจากชุมชน ประกอบด้วย พระสงฆ์จากศูนย์ปฏิบัติธรรมมหาจุฬารามายานายกองค์การบริหารส่วนตำบลพญาเย็น นายกองค์การบริหารส่วนตำบลมวกเหล็ก กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ประชาชนชาวบ้าน และภาคประชาสังคม เครือข่ายฝายฝายมีชีวิตปากช่อง-เขาใหญ่ โดยใช้แผนที่เส้นทางน้ำของศูนย์บริหารจัดการน้ำ กองอำนวยการรักษาความมั่นคงภายในภาค 2 จนกระทั่งการดำเนินการจัดทำแผน การดำเนินโครงการสำเร็จ ลุล่วง ได้ฝายมีชีวิตที่สามารถกักเก็บน้ำได้อย่างมีประสิทธิภาพ มีน้ำขังและไหลผ่านหลังฝายตลอดทั้งปี เกิดความคุ้มค่าทั้งมิติการใช้ทรัพยากร การอนุรักษ์ฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ความหลากหลายในระบบนิเวศ และความยั่งยืน ซึ่งสอดคล้องกับ Sarawadi et al. (2009) ที่ได้ทำวิจัยเรื่อง การส่งเสริมภูมิปัญญาท้องถิ่นกรณีป่าโคกพนังใหญ่ในการจัดการลุ่มน้ำพอง การสร้างฝายชะลอน้ำความชุ่มชื้นได้นำเอาภูมิปัญญาท้องถิ่นมาบริหารจัดการป่าอย่างได้ผล มีแกนนำรุ่นใหม่ที่ระดมความร่วมมือได้เป็นอย่างดีสามารถชดเชยข้อจำกัดขององค์การปกครองส่วนท้องถิ่นที่ขาดแคลนอัตรากำลังและความเชี่ยวชาญด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม และพบว่า หลังจากฝนหมดยังสามารถกักเก็บน้ำได้นานขึ้น เป็นประโยชน์ต่อชาวบ้าน และช่วยเร่งการฟื้นตัวป่า และสอดคล้องกับ Aiumprasertkul (2020) ได้ทำวิจัยเรื่อง การบริหารจัดการน้ำชุมชนเพื่อยกระดับรายได้ภาคเกษตรกร ผลการศึกษาพบว่าสภาพปัญหาสำคัญเกิดจากสภาพแวดล้อมที่มีการเปลี่ยนแปลงและการบริหารงานตามโครงสร้างของหน่วยงานที่เกี่ยวข้องยังขาดความยืดหยุ่นในการดำเนินงานรวมถึงขาดการมีส่วนร่วมจากทุกภาคส่วนในการแก้ไขปัญหาอย่างเป็นระบบ ส่วนรูปแบบและองค์ประกอบสำคัญในการบริหารจัดการน้ำควรเน้นการมีส่วนร่วมจากทุกภาคส่วนในรูปแบบการพัฒนาที่ควบคู่กันระหว่างพัฒนาสภาพแวดล้อมแหล่งน้ำกับพัฒนาระบบการบริหารจัดการแบบมีส่วนร่วมเน้นให้ประชาชนรวมกลุ่มบริหารจัดการน้ำที่มีอยู่อย่างจำกัดให้สอดคล้องกับสภาพแวดล้อมพื้นที่และแบ่งปันน้ำส่วนเกินให้กับพื้นที่ข้างเคียงโดยผลการเปรียบเทียบการบริหารแหล่งน้ำแต่ละโครงการพบว่า มีระบบการบริหารจัดการจากส่วนกลางที่สอดคล้องกันแต่ส่วนที่แตกต่างกัน คือ กลไกการมีส่วนร่วม

ร่วมจากภาครัฐ ภาคเอกชน ภาคประชาชนในแต่ละพื้นที่โดยเฉพาะการเปิดโอกาสให้แสดงความคิดเห็น การติดตามประเมินผลที่เป็นไปอย่างต่อเนื่องและยั่งยืน

องค์ความรู้ใหม่จากการวิจัย

การสร้างและพัฒนาฝายมีชีวิตโดยกระบวนการมีส่วนร่วมของภาคประชาสังคม ผู้วิจัยได้บูรณาการแนวคิดการบริหารจัดการน้ำตามแนวพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร รูปแบบการบริหารจัดการน้ำที่เหมาะสมกับพื้นที่ และกระบวนการมีส่วนร่วม พบองค์ความรู้ใหม่ที่เกิดจากงานวิจัย แสดงเป็นภาพประกอบได้ ดังนี้

ภาพที่ 2 องค์ความรู้ใหม่จากการวิจัย

รูปแบบฝายมีชีวิตเพื่อการบริหารจัดการน้ำของชุมชน ที่เกิดจากกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชน และการสร้างภาคีเครือข่ายจากภาคประชาสังคม ได้เข้ามามีส่วนร่วมและเติมเต็มให้การดำเนินการสร้าง และพัฒนาฝายมีชีวิตสำเร็จลุล่วงได้ มีองค์ประกอบที่สำคัญ ที่เป็นองค์ความรู้ใหม่ คือ

1. เวทีประชาเข้าใจ “ประชา + เข้าใจ” ซึ่งเป็นกระบวนการที่ผู้วิจัยดำเนินการจัดประชุมร่วมกับชุมชน ภาคประชาสังคม และภาคีเครือข่าย เพื่อสร้างกระบวนการมีส่วนร่วมให้ทุกคนในที่ประชุมเกิดความเข้าใจ ตั้งแต่ความเป็นมาของชุมชน วิถีชีวิตและชุมชน ปัญหาที่เผชิญกับการเปลี่ยนแปลงของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม การพัฒนาแหล่งน้ำในรูปแบบต่าง ๆ โดยการแสดงความคิดเห็น

ร่วมกัน และการตัดสินใจต่อการสร้างฝายมีชีวิต โดยมีการกำหนดเป้าหมาย วิธีการดำเนินงาน ผู้รับผิดชอบ งบประมาณ วัสดุอุปกรณ์ แรงงาน การประสานงานที่สามารถดำเนินโครงการได้ทันที

2. พลังจิตอาสา เป็นส่วนประกอบหนึ่งที่สำคัญที่ทำให้การดำเนินการสร้างและพัฒนาฝายมีชีวิตสำเร็จและยั่งยืน โดยไม่ต้องพึ่งพางบประมาณจากภาครัฐมาเป็นตัวกำหนดการดำเนินโครงการ ซึ่งเกิดจากความตระหนักภายในตัวบุคคลต่ออุดมการณ์จากโครงการที่ดำเนินการ หรือการระเบิดจากข้างใน การเห็นคุณค่าของทรัพยากรน้ำ ที่มีความสำคัญต่อวิถีชีวิตของชุมชน จึงอุทิศตนเข้ามามีส่วนร่วม สละเวลา แรงกาย สิ่งของ ทุนทรัพย์ ในการสร้างฝายมีชีวิตให้บรรลุผล ซึ่งพลังจิตอาสาในครั้งนี้สามารถแบ่งออกเป็น 3 กลุ่มหลัก ๆ ประกอบด้วย 1) พลังจิตอาสาจากสถานปฏิบัติธรรมมหาจุฬาลงกรณราชูฬาลงกรณ ซึ่งมีพระภิกษุ เป็นแกนนำพร้อมด้วยอุบาสก อุบาสิกา ผู้ปฏิบัติธรรม และผู้ที่ศรัทธาต่อสถานปฏิบัติธรรมมหาจุฬาลงกรณราชูฬาลงกรณ และพระสงฆ์ 2) พลังจิตอาสาจากชุมชน โดยมีผู้นำชุมชน เป็นแกนนำสำคัญในการนำพาประชาชนในชุมชนเข้าร่วมโครงการอย่างต่อเนื่อง และ 3) ภาคประชาสังคม ที่เห็นคุณค่าของกระบวนการฝายมีชีวิต การได้เห็นประโยชน์ที่เกิดขึ้น ทำให้เกิดความรู้ความเข้าใจ และตระหนัก ถึงความสำคัญจึงได้เข้าร่วมโครงการ โดยพลังจิตอาสาทุกกลุ่มนี้มาจากหน่วยงาน องค์กรต่าง ๆ ได้แก่ หน่วยงานภาครัฐ หน่วยงาน รัฐวิสาหกิจ และหน่วยงานภาคเอกชน

3. การสร้างกติกาและการใช้ประโยชน์ร่วมกัน เมื่อการดำเนินการฝายมีชีวิตสำเร็จแล้ว ตัวฝายสามารถกักเก็บน้ำได้อย่างมีประสิทธิภาพ ผลที่ตามมาคือเกิดการเกิดความชุ่มชื้น มีสัตว์น้ำ พืชพันธุ์ไม้ต่าง ๆ และความสมบูรณ์ของระบบนิเวศที่มีความหลากหลายเพิ่มมากขึ้น ชุมชน ภาคประชาสังคม และผู้มีส่วนได้ส่วนเสียร่วม ได้ร่วมกันประชุมเพื่อกำหนดกติกาการใช้ประโยชน์จากฝายมีชีวิต โดยมีข้อกำหนดเป็นกติกา ได้แก่ 1) ร่วมกันรักษาความสะอาดบริเวณฝายและตลอดลำคลองหัวโกรกอย่างสม่ำเสมอ 2) ห้ามจับสัตว์น้ำเพื่อการค้าและในฤดูวางไข่ 3) ร่วมกันซ่อมบำรุงรักษาฝายมีชีวิต ตรวจสอบ ดูแลโครงสร้างและส่วนต่าง ๆ ให้มีสภาพที่สมบูรณ์แข็งแรงเสมอ 4) การนำน้ำจากฝายมีชีวิตไปใช้ประโยชน์ ต้องขอมติจากคณะกรรมการชุมชน 5) ร่วมกันปลูกต้นไม้ตลอดลำคลองหัวโกรกเพื่อรักษาความชุ่มชื้น

โดยสรุป การสร้างและพัฒนาฝายมีชีวิตโดยกระบวนการมีส่วนร่วมของภาคประชาสังคม ในพื้นที่ตำบลพญาเย็น อำเภอปากช่อง จังหวัดนครราชสีมา เกิดองค์ความรู้ใหม่ที่ใช้คนในชุมชนเป็นศูนย์กลางซึ่งทำให้โครงการประสบความสำเร็จและเกิดความยั่งยืน

ข้อเสนอแนะ

การสร้างและพัฒนาฝายมีชีวิตโดยกระบวนการมีส่วนร่วมของภาคประชาสังคม ในพื้นที่ตำบลพญาเย็น อำเภอปากช่อง จังหวัดนครราชสีมา ในครั้งนี้ ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะเป็น 2 แนวทาง ดังนี้

1. การนำผลการวิจัยไปใช้ประโยชน์ หน่วยงานที่เกี่ยวข้องเกี่ยวกับการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำ ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของประเทศ ควรมีนโยบาย ดังนี้

1.1 ส่งเสริมและนำกระบวนการสร้างและพัฒนาฝายมีชีวิตโดยกระบวนการมีส่วนร่วมของภาคประชาสังคมไปประยุกต์ใช้ในการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำของประเทศ

1.2 การสำรวจเส้นทางน้ำและจัดทำฐานข้อมูลเกี่ยวกับแหล่งน้ำของชุมชนเพื่อเป็นฐานข้อมูลในการบูรณาการพัฒนาแหล่งน้ำ การนำไปใช้ประโยชน์ในการพัฒนาทั้งในระดับท้องถิ่นและระดับประเทศ

1.3 ส่งเสริมกระบวนการมีส่วนร่วม โดยใช้การสื่อสารผ่านช่องทางต่าง ๆ เพื่อเสริมสร้างศักยภาพของชุมชนและภาคประชาสังคมให้เข้ามามีส่วนร่วมในการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำด้วยกระบวนการฝายมีชีวิตเพิ่มมากขึ้น

1.4 การพัฒนาแหล่งน้ำระดับชุมชน ควรยึดหลัก 3 ประการ ของกระบวนการสร้างและพัฒนาฝายมีชีวิต ได้แก่ 1) เวทีประชาเข้าใจเพื่อสร้างความรู้ ความเข้าใจ และความตระหนักแก่ประชาชนและภาคประชาสังคม 2) การสร้างพลังจิตอาสาในกระบวนการก่อสร้างโดยไม่ใช้ระบบงบประมาณเป็นตัวกำหนดโครงการ และ 3) การสร้างกติกากการใช้ประโยชน์ร่วมกัน

1.5 กระบวนการสร้างฝายมีชีวิต อาจมีการประยุกต์ใช้วัสดุก่อสร้าง เครื่องมือ และเครื่องจักร แต่ยังคงยึดหลักการของกระบวนการของฝายมีชีวิต ผลกระทบต่อชุมชนและสิ่งแวดล้อมโดยคำนึงถึงความคงทนแข็งแรง ความประหยัด การก่อสร้างได้รวดเร็วและความยั่งยืน

2. ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

2.1 การศึกษาเปรียบเทียบการสร้างฝายมีชีวิตในพื้นที่ที่มีความแตกต่างในด้านกายภาพ ชีวภาพ และบริบทของชุมชน

2.2 การศึกษาเปรียบเทียบการบริหารจัดการน้ำโดยกระบวนการฝายมีชีวิตกับการบริหารจัดการน้ำรูปแบบอื่นในมิติด้านสังคมและชุมชน ด้านเศรษฐกิจ ด้านสิ่งแวดล้อม ความคุ้มค่า และความยั่งยืน

References

- Aiumprasertkul, S. (2020). Community Water Management to Promote of the Agricultural Income. *Journal of Rangsit Graduate Studies in Business and Social Sciences*,6(1), 235–249.
- Boonbumrung, B. (2017). *Create a water dam to suit the conditions of the area. For more effective water management.* [Royal Thai Army College].
- Kongkew, S. (2018). *The crazy people make water.* Agsorn Printing.

- Pilailar, W. (2010). *Farmer Management of Check Dam in Khun Changkhein Village in Doi Suthep–Pui National Park, Chiang Mai Province* [Master's Thesis, Chiang Mai University].
- Roopngam, Y. (2002). *Participation on Bureaucratic Reform of the Bureau of the Budget* [Master's Thesis, National Institute of Development Administration].
- Sarawadi, D., Jantasri, N., & Intakote, C. (2009). Local Wisdom Promotion in Kok Panang Yai communal forest for Nampong Watershed Management. *KKU Research Journal*, 14(9), 822–838.
- Sawatdee, A. (1999). *Cognition and awareness of environmental conservation of high school students: Case study in Bangkapi area Bangkok* [Master's Thesis, National Institute Development Administration].
- U–thaisang, W. (2016). *Awareness of Risk Management and leading the management Risk to the practice of personnel*. Mahasarakham University.
- Utokapat Foundation under royal patronage of H.M. the King. (2014). *Management of community water Resources according to royal initiatives. Institute of Water Resources and Agriculture (Public Organization)*. Bangkok. <https://www.utokapat.org>
- Veeravatnanond, V. (2018). *Principles of teaching the environment*. Kanpimdotcom.
- Water Situation Analysis Center Royal Irrigation Department. (2019). *The amount of precipitation in the past decade (2012–2021)*. <http://water.rid.go.th/flood/flood/>